

Anna Kadykało
Kraków

Arkadij Gajdar i jego timurowcy. Początki legendy i współczesne próby jej demitologizacji

Utwory Arkadija Gajdara, klasyka radzieckiej literatury dla dzieci i młodzieży, odgrywały znaczącą rolę w propagowaniu komunistycznych ideałów wychowawczych wśród najmłodszych czytelników w ZSRR. Gajdar to postać niejednoznaczna, zwłaszcza obecnie, gdy znane są dokładniej wydarzenia z jego wczesnej młodości. Do dziś w niektórych środowiskach społeczeństwa rosyjskiego funkcjonuje mit Gajdara, ukazujący pisarza jako przykładnego obywatela kochającego dzieci, czego najpełniejszym dowodem mają być jego książki. Po upadku Związku Radzieckiego mit ten został poddany weryfikacji przez badaczy, którzy starali się odsłonić przed czytelnikiem także nieznane karty biografii Gajdara.

W oficjalnych biografiach z czasów radzieckich Gajdar przedstawiany jest jako bohater wojny domowej, znamienity pisarz dla dzieci, bohater, który zginął podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, podrywając towarzyszy do ataku przeciw przeważającym siłom wroga¹.

W liście do przyjaciela pisarz zwięźle podsumował swoje życie:

---

¹ Taka wersja śmierci pojawia się m.in. we wspomnieniach jego syna, Timura Gajdara. Zob.: Т. Гайдар, *Голиков Аркадий из Арзамаса*, [в:] <http://lib.ru/GOLIKOW/golikov.txt>, (28.11.2009), a także w pracach znanego badacza życia i twórczości pisarza Borisa Kamowa, zob. np.: Б. Камов, *Сто лет со дня рождения Аркадия Гайдара. Сердце Гайдара*, [в:] http://www.pionerka.ru/04/n01_2.html, (28.11.2009). W tekstach publicystycznych i biografiach często podkreślano, że Gajdar w pierwszych dniach wojny wyjechał na front jako korespondent wojenny (przez lata współpracował z wieloma gazetami jako felietonista). W rzeczywistości minął prawie miesiąc, nim udało mu się uzyskać odpowiednią zgodę. Przeszkadzała w tym wzmianka w aktach osobowych o dawnej ciężkiej chorobie. Gajdar zginął po tym, gdy uprzedził towarzyszy o niebezpieczeństwie, jakie stanowili zauważeni przez niego uzbrojeni żołnierze niemieccy. Nie poderwał swych towarzyszy do ataku, co nie miałooby żadnego sensu wobec przeważającej liczności wrogich sił oraz słabego uzbrojenia własnego. Na temat tworzenia legendy służy reżimu komunistycznego, a nawet ofiary represji zob.: Ф. Панов, *Неизвестные страницы биографии Аркадия Гайдара*, [в:] <http://pravda.kursknet.ru/news.php?article=549>, (27.11.2009). Autorka napisanej w czasach radzieckich książki o twórczości Gajdara, Е. Путилова, nazywa biografię pisarza „przepiękną”. Zob.: Е. Путилова, *О творчестве А. П. Гайдара*, Ленинград 1960, s. 3.

- „1. Рождение.
2. Воспитанье.
3. Воеванье.
4. Писанье”².

Arkadij Golikow (tak brzmiało prawdziwe nazwisko pisarza) urodził się w 1904 roku we Lgowie w obwodzie kurskim³. Rodzina dwukrotnie zmieniała miejsce zamieszkania, by w końcu osiąść w Arzamasi. Miasto to pojawia się w nacechowanej motywami autobiograficznymi powieści *Szkoła (Школа, 1930)*. W oficjalnych biografiach mały Arkasza ukazywany jest jako uczynny, odpowiedzialny, dobrze wychowany chłopiec, który nigdy nie grymasił i nie skarżył na siostry czy kolegów⁴. Jego wzorowe zachowanie mogło więc być stawiane dzieciom za przykład. Obok informacji o tym, że nie był pilnym uczniem, pojawia się inna, pozytywna – częściej od innych uczniów dostawał piątki z literatury. Ma to usprawiedliwić brak pilności i podkreślić, że od najmłodszych lat Arkadij koncentrował się na aktywności, która miała stać się jego profesją i powołaniem. Przełomowe wydarzenia w życiu Rosji wywarły znaczący wpływ na przyszłego pisarza, pozbawiając go spokojnego dzieciństwa i zmuszając do szybkiego wstąpienia w dorosłość. Gdy wybuchła I wojna światowa, do wojska powołano jego ojca. Arkadij bezskutecznie próbował przedostać się do niego. O wielkim zainteresowaniu bieżącymi wydarzeniami świadczy podniosły list, jaki napisał do przebywającego na froncie ojca. Prosi w nim o traktowanie go jak dorosłego, a zadawane pytania mają przekonać, że już jako dziecko odznaczał się wielkim patriotyzmem i dojrzałością polityczną:

„Милый, дорогой папочка! Пиши мне, пожалуйста, ответы на вопросы:

1. Что думают солдаты о войне? Правда ли, говорят они так, что будут наступать лишь только в том случае, если сначала выставят на передний фронт тыловую буржуазию и когда им объяснят, за что они воюют?
2. Не подорвана ли у вас дисциплина?
3. Какое у вас, у солдат, отношение к большевикам и Ленину? Меня ужасно интересуют эти вопросы...
4. Что солдаты, не хотят ли они сепаратного мира?
5. Среди состава ваших офицеров какая партия преобладает? И как вообще они смотрят на текущие события?.. Неужели – „Война до победного конца”, как кричат буржуи, или „Мир без аннексий и контрибуций”?

² T. Gajdar, *Голиков...*

³ Z genealogicznych zestawień wynika, że pisarz był dalekim krewnym Michaiła Lermontowa. Zob.: Б. Осыков, *Из рода Лермонтовых*, [w:] Б. Осыков, *Время было необыкновенное*, Воронеж 1984, s. 206-207.

⁴ Zob. pr.: Б. Емельянов, *Аркадий Петрович Гайдар (Биографический очерк)*, [w:] *Жизнь и творчество А.П. Гайдара*, Москва-Ленинград 1951, s. 9.

Пиши мне на все ответы, как взрослому, а не как малютке”⁵.

Radzieccy badacze przedstawiają młodego Golikowa jako marzyciela pragnącego sprawiedliwego społeczeństwa. Współcześnie trudno jest wyobrazić sobie „karierę” wojskową, jaką zrobił młody Arkadij. Zaraz po rewolucji, w wieku zaledwie 14 lat, przystał do bolszewików. Był członkiem komitetu uczniowskiego, rozpowszechniał ulotki, odbywał nocne patrole. Działalność ta została okupiona raną zadaną mu nożem, co odnotował w dzienniczku ucznia⁶. W 1918 roku został członkiem partii, by kilka miesięcy później, zatajając prawdziwy wiek, jako ochotnik wstąpić do Armii Czerwonej. Według oficjalnej wersji, był to jeden z dwóch momentów w życiu późniejszego pisarza, gdy świadomie powiedział nieprawdę. Drugi raz zdarzyło mu się to po wielu latach na przeglądzie lekarskim. Starał się zataić następstwa kontuzji, by otrzymać skierowanie do jednostki czynnie uczestniczącej w działaniach wojny niemiecko-radzieckiej⁷. Podczas wojny domowej przyszły pisarz walczył na froncie ukraińskim, polskim i kaukaskim. Uczył się na kursach dowódców i w wieku 16 lat stanął na czele kompanii⁸. Meandry swojej biografii objaśniał uwarunkowaniami historycznymi. Poniższy cytat jest często przywoływany w poświęconych mu opracowaniach i przekonywać ma o skromności Gajdara:

„Это не биография у меня необыкновенная, а время было необыкновенное. Это просто обыкновенная биография в необыкновенное время”⁹.

W wieku zaledwie 17 lat powierzono mu dowodzenie pułkiem. Po latach przyznawał, że najważniejsze, co zapamiętał z tamtych dni, to bezgraniczny upór i nienawiść, z jakim osamotniona Armia Czerwona walczyła przeciwko całemu białogwardyjskiemu światu¹⁰. Nienawiść do wrogów ideologicznych będzie częstym motywem na kartach jego powieści, promujących tę postawę jako ważny instrument kształtowania osobowości dziecka.

Gajdar uczestniczył w tłumieniu antybolszewickich powstań, m.in. powstania Antonowa¹¹ na Tambowszczyźnie. W biografii pisarza, autorstwa jego syna, okres

⁵ Т. Гайдар, *Голиков...*

⁶ *Из школьного дневника А. Гайдара*, [w:] *Жизнь и творчество А.П. Гайдара*, s. 225.

⁷ А. Кононов, *Arkady Gajdar*, [w:] А. Гайдар, *Дzieła*, t. I, red. przekładu А. Wat, Warszawa 1951, s. 11.

⁸ *Автобиография*, [w:] *Жизнь и творчество А.П. Гайдара*, s. 216-217.

⁹ Т. А. Гайдар, *Гайдар, Аркадий Петрович. Школа*, [w:] <http://gaidar.org.ua/news3ot0part37.html>, (28.11.2009).

¹⁰ А. П. Гайдар *1904-1941. Памятка юному читателю*, Москва 1951, s. 7.

¹¹ Aleksandr Stiepanowicz Antonow był charyzmatycznym przywódcą powstania w Guberni tambowskiej (1920-1921). Dzięki niemu bunt chłopów, występujących przeciwko rekwizycjom, zamienił się w dobrze zorganizowany ruch powstańczy. Po zerwaniu z reżimem bolszewickim w 1918 r. An-

wojenny nie został szczególnie wyeksponowany. Nie zaakcentowano w niej udziału w walkach, a skupiono się raczej na podaniu faktów dotyczących działań jednostek dowodzonych przez Golikowa, miejsc ich stacjonowania¹². W Chakasji Golikow stał na czele Oddziału Specjalnego Przeznaczenia (Часть особого назначения), którego głównym zadaniem było schwytanie „imperatora tajgi”, byłego kozackiego podoficera – Sołowjowa. Podejmowane próby nie powiodły się, natomiast młody Golikow, ze względu na swoje okrucieństwo, bardzo źle zapisał się w pamięci miejscowej ludności. Nie oszczędzał kobiet, dzieci ani starców, chcąc za wszelką cenę poznać miejsce pobytu białego dowódcy. Osobiście uczestniczył w ich egzekucjach. Opis tych zbrodni znalazł się w książce Władimira Sołouchina *Stone jezioro (Соленое озеро, 1994)*¹³. Apologeci Gajdara zaprzeczają opisanym tam zdarzeniom, zarzucając autorowi brak materiału dokumentalnego¹⁴. Na obronę mło-

---

tonow stanął na czele grupy dezertersów, atakującej oddziały rekwizycyjne. Gdy bunt zaczął się rozprzestrzeniać, stworzył sprawną organizację milicji chłopskich, służbę wywiadowczą i propagandową. W szczytowym momencie jego armia miała liczyć ponad pięćdziesiąt tysięcy ludzi. Przeciwno „antonomowszczyźnie” skierowano potężną armię dowodzoną przez M. Tuchaczewskiego. Główne oddziały powstańcze zostały rozbite z wielkim okrucieństwem w 1921 r. Zob. szerzej: N. Werth, *Od Tambowa do Wielkiego Głodu*, [w:] S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panné, A. Paczkowski, K. Bartosek, J.-L. Margolin *Czarna księga komunizmu*, przeł. K. Wakar, A. Nieuważny, Warszawa 1999, s. 116-123.

¹² Zob.: С. Коноплев, *Владимир Солоухин: Солёное озеро*, [w:] <http://konoplev.net/index.php?newsid=565> (24.01.2010).

¹³ Sołouchin przekonuje, że słowo „szczególnego”, wchodzące w skład nazwy formacji, do której należał Golikow, oznaczało w języku bolszewików w tamtym czasie: zlikwidowanie, wytępienie, śmierć. Niezwykłą karierę 17-letniego dowódcy pułku pisarz tłumaczy zasługami, jakie Golikow osiągnął w tym oddziale: osobiście zamordował 16 Chakasów, strzelając w tył głowy tym, którzy nie chcieli (lub nie mogli – z braku wiedzy) wydać mu Sołowjowa. Do innych strzelał z karabinu maszynowego, topił w przeręblu, na oczach babci zastrzelił jej wnuka. Syn kobiety pamiętającej okrucieństwa Golikowa w artykule poświęconym tym wydarzeniom napisał: „Но думаю, что Гайдар – писатель и Голиков – красный командир это два разных человека. Один людей справедливости и добру учит. Другой этим людям шею резал, души вынимал – без людских похорон уничтожал”. Zob.: В. Солоухин, *Соленое озеро*, [w:] http://www.rus-sky.com/gosudarstvo/solouhin/slt_lake.htm, (28.11.2009).

¹⁴ Zarzuty takie wysuwał m.in. Boris Kamow, autor biografii Gajdara i innych poświęconych mu książek, utrzymanych w duchu apologii pisarza rewolucji. Sołouchin powoływał się jednak na wspomnienia świadków pamiętnych wydarzeń, przywoływał również poświęcone Golikowowi pieśni, np.:

„Белыми цветами земля цвела,
Трава по лугам, как шелк, была.
Песнями наполнялась моя страна,
Плачем и стоном она полна.
От тебя весь стон,
От тебя весь плач,

Голиков-палач”. Ibidem. Istnieje wersja, zgodnie z którą wydarzenia z młodości Gajdara znał Stalin. Na prośbę pisarza, dotyczącą przywrócenia członkostwa w partii, Stalin miał powiedzieć: „Мы-то его, может быть, и простили бы. Но простят ли хакасы?..”. O innych dowodach, potwierdzających czarne strony biografii Golikowa zob. także: Ф. Вергасов, „Военная тайна” Гайдара, [w:] http://www.pseudology.org/people/Gaydar_Arkady.htm, (28.11.2009).

dego dowódcy przytaczają opinie żołnierzy Antonowa, z którymi walczył i którzy dostrzegli w nim wysokie wartości moralne¹⁵, jednak takie uzasadnienia są mało przekonujące. Niewątpliwie, można uznać, że dziecięca psychika nie wytrzymała okropieństw, jakie oglądał kilkunastoletni Golikow wciągnięty w wir rewolucji i wojny domowej.

To w Chakasji miał otrzymać przydomek, które później stało się jego artystycznym pseudonimem. Istnieje wiele wersji dotyczących jego pochodzenia. Syn Timur wspomina, że ojciec miał zawsze bogatą wyobraźnię, a pseudonim rozszyfrowuje w następujący sposób:

„«Г» – первая буква фамилии Голиков; «АЙ» – первая и последняя буквы имени; «Д» – по-французски – „из”; «АР» – первые буквы названия родного города. Г-АЙ-Д-АР: Голиков Аркадий из Арзамаса”¹⁶.

Timur dodaje, że początkowo ojciec podpisywał się tylko tym słowem, bez imienia czy inicjału, ponieważ imię było już częścią pseudonimu. Dopiero później pseudonim stał się jego nazwiskiem. Nawet w dokumencie potwierdzającym śmierć pisarza figurował jego pseudonim artystyczny¹⁷. Natomiast Sołouchin, powołując się na rdzennych mieszkańców Chakasji, pamiętających Gajdara, pisze, że słowo „Гайдар” ma czyste pochodzenie chakaskie. Poprawnie brzmi ono „Хайдар”¹⁸ i oznacza „dokąd”. Został tak przezwany przez Chakasów, gdyż zawsze pytał wszystkich: „Хайдар? То есть куда ехать?” (pytał o drogę do oddziału Sołowjowa). Gdy tylko się pojawiał, mieszkańcy krzyczeli do siebie: „Прячьтесь! Бегите! Хайдар-Голик едет! Хайдар-Голик едет!”¹⁹. Gdy pytano go, co oznacza jego pseudonim, odpowiadał, że tak w Chakasji nazywa się dowódców wojskowych. Uzasadniając tę wersję, podawał, że gdy jego oddział wyjeżdżał z wioski, napotkani po drodze ludzie wołali za nim: „Хайдар Голиков”. Słowo to nie występuje jednak w tym znaczeniu ani w języku mongolskim, ani

¹⁵ Аркадий Петрович Гайдар, [w:] <http://www.piplz.ru/page-id-130.html>, (28.11.2009). Podczas działań na Tambowszczyźnie Gajdar miał po raz pierwszy zastosować taktykę tak zwanych „прощеных дней”. W wyznaczony dzień każdy buntownik, który stawiałby się przed nim i obiecał zerwać z antyradzieckimi wystąpieniami, miał być zwolniony. W ten sposób ponad 6 tysięcy osób miało się uratować. Zob.: *Властелин детства*, [w:] <http://www.arkadiygaydar.ru/ll-ar-at-958/>, (28.11.2009).

¹⁶ Т. Гайдар, *Голиков...*

¹⁷ *Властелин детства...*

¹⁸ Słowo to tłumaczono także jako „вперед идущий”, „вперед-смотрящий”. Często pojawiało się także tłumaczenie: „всадник, скачущий впереди” (Golikow miał tak być określany ze względu na pozycję, jaką zajmował w oddziale). Timur odrzucał tę wersję, uważając, że 19-letni Arkadij nie miał powodu, by przybierać sobie cudzoziemski przydomek, poza tym, był zbyt skromny, by tak się wyróżniać. Т. Гайдар, *Голиков...*

¹⁹ В. Солоухин, *Соленое...*

w innych wschodnich językach. Według innej wersji, to Chakasi zadawali to pytanie, by dowiedzieć się, dokąd jadą wojskowi, aby móc ostrzec ukrywający się oddział Sołowjowa²⁰.

Okrucieństwo, samowolne egzekucje nie pozostały bez echa. Dowódca CzON-u określił go jako niezrównoważonego chłopca, który, wykorzystując stanowisko, popełnił szereg przestępstw. Nawet dla towarzyszy broni zachowanie Golikowa było nie do zaakceptowania. Przewodniczący jednej z komisji powołanych w celu sprawdzenia doniesień zażądał dla Golikowa kary śmierci przez rozstrzelanie. Według biografów, sąd się nie odbył. Inna wersja podaje, że Golikow został skazany na rozstrzelanie, jednak byłego podwładnego uratował Tuchaczewski, przenosząc go do Moskwy w celach leczniczych. Zgodnie z oficjalną wersją, Golikow został pociągnięty do odpowiedzialności za samowolne rozstrzelanie czterech jeńców. Radzieckie opracowania na temat Gajdara podają to wydarzenie jako jedyne, za które mogłaby go spotkać kara, jednak również tu znajdują dla niego wytłumaczenie: nie odesłał tych jeńców do sztabu, ponieważ brakowało ludzi do eskorty²¹. Niewykluczone, że Golikow musiał być ukarany, by uspokoić wzburzone mniejszości narodowe. Został po tym usunięty ze stanowiska i z partii, a następnie wysłany na badania psychiatryczne. Diagnoza stwierdzała ciężkie wyczerpanie systemu nerwowego w rezultacie kontuzji, co było powodem zwolnienia go z wojska. Wówczas Gajdar postanowił zostać pisarzem rewolucji. Jego pierwsza próba literacka *W dni porażek i zwycięstw* (*В дни поражений и побед*), nie była udana, jednak nie zniechęciło to młodego pisarza. Utwór podpisał jeszcze prawdziwym nazwiskiem²².

Golikow marzył o szczęśliwej rodzinie, lecz rzeczywistość okazała się bardziej skomplikowana. Pierwsza żona, która urodziła mu syna Timura, zostawiła go. Gdy ożenił się powtórnie, adoptował córkę żony – Żenię. Imionami obojga dzieci obdarzył bohaterów powieści *Timur i jego drużyna* (*Тимур и его команда*). Dzieci przybrały pseudonim ojca jako swoje nazwisko. Lektura wspomnień syna jest dowodem na to, że w jego pamięci ojciec pozostał najlepszym człowiekiem na świecie. Szanował w dzieciach ich osobowość, rozmawiał z nimi, jak równy z równym. Timur wspominał, że ojciec nie chciał opowiadać o wojnie domowej²³. Współcześni badacze podkreślają, że w jego dzienniku często pojawiają się słowa „sumienie”, „wina” i „choroba”. Według lekarzy, kontuzja doprowadziła do zwężenia naczyń krwionośnych, rezultatem czego były silne bóle głowy. Pisarz próbował je tłumić wódką, podcinał sobie żyły. Bliscy przyjaciele i znajomi, którzy wiedzieli o jego problemach, zgodnie twierdzili, że nie były to próby samobójcze. Samo-

²⁰ Zob.: Ф. Вергасов, „Военная тайна”...

²¹ В. Солоухин, *Соленое...*

²² В. Грибанов, *Аркадий Гайдар: романтика прицельного выстрела*, [в:] http://gazeta.aif.ru/online/tv/119/tg15_01, (28.11.2009).

²³ Т. Гайдар, *Гolikов...*

dzielne puszczanie krwi miało mu pomóc w uśmierzeniu bólu²⁴. Te informacje nie znalazły się w oficjalnych biografiach Gajdara, gdyż mogło to zagrozić nieskazitelnemu wizerunkowi pisarza tworzącego dla dzieci. Życie Gajdara dalekie było od tego przedstawianego w biografiach. Siergiej Michałkow w wierszu opiewał jego wzorową postawę żołnierza, bolszewika, obywatela, pisarza i przyjaciela dzieci²⁵. W rzeczywistości, długie okresy pijaństwa przeszkadzały w normalnej pracy literackiej. Jego postępowanie często było nie do przewidzenia. Wielokrotnie trafiał do szpitala psychiatrycznego. Męczyły go koszmary. W prowadzonym dzienniku narzekał, że nie ma się kto o niego troszczyć, a sam tego nie potrafi²⁶. Powyższe informacje przekonują o sprzeczności między wizerunkiem idealnej biografii pisarza, kreowanym na polecenie władz, a rzeczywistością, w której często nie mógł odnaleźć swojego miejsca.

Gdy wybuchła wojna niemiecko-radziecka, Gajdar napisał wniosek z prośbą o wysłanie go na front. Spotkawszy się z kategorię odmową, uzasadnioną dawną ciężką kontuzją, nie zrezygnował z dążenia do znalezienia się na froncie. Po wielu staraniach wyjechał do rejonu działań wojennych jako frontowy korespondent „Komsomolskiej Prawdy”. Gdy jego oddział został otoczony, rozpoczęto działania partyzanckie. Pisarzowi niejednokrotnie proponowano opuszczenie obszaru działań bojowych, jednak konsekwentnie odmawiał, nie chcąc porzucić towarzyszy broni. Zginął w wieku 37 lat²⁷.

We wspomnieniach znajomych Gajdar jawi się jako człowiek często podróżujący po kraju, chętnie spotykający się z różnymi ludźmi. Nie potrafił pisać zamknięty w gabinecie. Wymyślał swoje utwory w biegu, w drodze, w pamięci odnotowywał całe strony, powtarzał je i dopiero potem zapisywał w zeszytach²⁸. Mawiał, że pisze dla dzieci w wieku 10-15 lat. Lubił takiego czytelnika, wydawało mu się, że go rozumie, ponieważ stosunkowo niedawno sam był w tym wieku²⁹. Stał na stanowisku, że czasy rewolucji i wojny domowej nie mogły nie interesować dorastającego pokolenia, szczególnie chłopców. Przeżycia z lat młodości były tak silne, że pisarz postanowił podzielić się nimi z młodymi czytelnikami, udzielając im jednocześnie lekcji historii:

„Вероятно, потому, что в армии я был еще мальчишкой, мне захотелось рассказать новым мальчишкам и девчонкам, какая она была жизнь, как оно все

²⁴ *Властелин детства...*

²⁵ С. Михалков, *Аркадий Гайдар*, [w:] С. Михалков, *Избранное*, Москва 1948, s. 77.

²⁶ Zob. szerzej: Ф. Вергасов, „*Военная тайна*”...

²⁷ *Властелин детства...*

²⁸ *Гайдар (Голиков) Аркадий Петрович*, [w:] <http://www.hrono.ru/biograf/gaidar.html>, (28.11.2009).

²⁹ *Гайдар (Голиков) Аркадий Петрович*, [w:] http://www.sev-info.net/cbs/liblistsubtype.php?type_code=5, (28.11.2009).

начиналось, да как продолжалось, потому что повидать я успел все же немало...”³⁰.

W ciągu 15 lat pracy pisarza powstało ponad 20 utworów dla dzieci. Gajdar przekazywał w nich własne doświadczenia i wrażenia, jakie wyniósł z wojny, będąc jeszcze dzieckiem. Jego utwory wpływały na kształtowanie światopoglądu młodego pokolenia, wychowywanego według komunistycznych wzorów osobowych „nowego człowieka”. Wydawano je w milionach egzemplarzy. Szczyt jego popularności pisarskiej przypadł na rok 1940, kiedy pojawiła się powieść o Timurze. Książki Gajdara przetłumaczono na wiele języków, często były ekranizowane. Już w roku 1950 roku miały swoje wersje w 55 językach, a ich sumaryczny nakład liczył ponad 11 milionów egzemplarzy³¹. Lista publikacji poświęconych jego życiu i twórczości jest bardzo długa. O życiu pisarza nakręcono trzy filmy³², jego imię nosiły i noszą liczne szkoły, ulice, wioski, biblioteki. Ustanowiono odznaczenie jego imienia, którym nagradzano osoby prowadzące pracę wychowawczą z dziećmi i młodzieżą³³. W 1972 roku został odsłonięty pierwszy w Moskwie pomnik bohatera literackiego – Małoszka-Śmiałoszka (Мальчиш-Кибальчиш), postaci z powieści *Tajemnica wojskowa* (*Военная тайна*, 1935)³⁴. Warto wspomnieć, że Gajdar jedynie trzy razy wspominał w swoich utworach o Leninie, a postać Stalina pojawiła się przelotnie w redagowanych przez niego wspomnieniach komendanta Okułowa. Na dodatek, Stalin nie wypowiedział w nich ani słowa³⁵. Zważywszy na czasy, w jakich tworzył, nie mogło spotkać się to z aprobatą władz. Kreml wybaczył pisarzowi ten nienależyty szacunek okazany wodzowi, ale gdy przyznawano nagrody, słynny Gajdar, ulubieniec dzieci, dostał najskromniejszy z orderów ZSRR – „Знак Почета”³⁶. Po pierestrojce twórczość Gajdara została odczytana na nowo, jej problematyka – poddana krytyce, a jego książki nie stanowią już w wielu szkołach obowiązkowej lektury. Dziś pisarza wspomina się często w kontekście słynnego wnuka Jegora Gajdara, byłego premiera rosyjskiego, odpowiedzialnego za niepopularne reformy

³⁰ A. П. Гайдар 1904-1941..., s. 8.

³¹ К. П. Кипарисова, А. П. Гайдар. *Биографическая справка*, [w:] *Жизнь и творчество А. П. Гайдара*, s. 377. Zob. także: А. П. Гайдар 1904-1941. *Памятка юному читателю*, Москва 1951, s. 5.

³² *Серебряные трубы* (1970), *Конец императора тайги* (1978), *Остаюсь с вами* (1981). Zob.: Гайдар, Аркадий Петрович, [w:] <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/28511>, (13.02.2010).

³³ „Знак Гайдара” został ustanowiony w 1981 r. Zob.: Аркадий Гайдар. *Обыкновенная биография в необыкновенное время*, [w:] <http://festival.1september.ru/articles/520505/>, (13.02.2010).

³⁴ Гайдар Аркадий, [w:] <http://www.piplz.ru/page-id-130.html>, (28.11.2009).

³⁵ Zob.: С. Сивоконь, *Тайны «Военной тайны» или новые размышления о Гайдаре*, „Детская литература” 2001, № 1-2, s. 16.

³⁶ Zob.: *Властелин детства...*

gospodarcze³⁷. Ankieta przeprowadzona w kilku rosyjskich bibliotekach unaocniła, że książki Gajdara nie są już wiernymi towarzyszami dzieciństwa. Choć nadal są czytane, to zainteresowanie tymi utworami jest wspierane z góry, przez pracowników bibliotek³⁸.

Na zdjęciach Gajdar występuje zazwyczaj w żołnierskim mundurze. Mimo chorób i odsunięciu od czynnej służby wojskowej przez całe życie czuł się żołnierzem, podkreślając wielkie przywiązanie do Armii Czerwonej. Współcześni mu pisarze odegrali dużą rolę w wykreowaniu wizerunku Gajdara jako oddanego przyjaciela dzieci. Wspominali, że Gajdar dyskutował z dziećmi na różne tematy, cieszył się ich szacunkiem, był przez nie rozumiany. Mógł być także surowy i ostry: z dezaprobatą odnosił się do przejawów tchórzostwa i samochwalstwa. Dzieci traktował poważnie i z szacunkiem, o czym świadczyć może następujące zdanie z jego dziennika, w którym 5-letni chłopczyk wspomniany został razem z otczestwem: „Пятилетний Анатолий Федорович очень со мной дружит”³⁹. W świadomości powszechnej jest postrzegany jako wielki przyjaciel najmłodszych. Samuił Marszak w artykule *Памяти Гайдара* podkreślał, że pisarz umiał łączyć funkcję utalentowanego pedagoga i wesołego starszego towarzysza, wpływać na zachowania najmłodszych: „Гайдар знал, какие струны надо затронуть, чтобы мобилизовать ребенка на благородные дела. Он верил в силу растущего человека, и дети ценили это доверие”⁴⁰. W podobnym duchu wypowiadał się Konstantin Paustowski, pisząc: „Детей, особенно мальчишек, он знал насквозь, с одного взгляда и умел говорить с ними так, что через две-три минуты каждый мальчишка готов был по первому слову Гайдара совершить любой героический поступок”⁴¹.

Według oficjalnej wersji, chęć dzieci do spełniania dobrych uczynków naprowadziła Gajdara na myśl, że warto o takich bezinteresownych pomocnikach napisać powieść⁴². Tak powstała książka *Тимур и его дружина*, która miała później

³⁷ Jegor Gajdar, pytany na początku lat 90., jak dziadek odniósłby się do aktywnego uczestnictwa wnuka w zniszczeniu wielkiego kraju, odpowiadał, że dziadek by go zrozumiał. Zob.: O. Гарбуз, *Гайдар, его Тимур и Егор*, [w:] <http://www.arkadiygaydar.ru/11-ar-at-962/>, (28.11.2009).

³⁸ М. Кучерская, *Читают ли Гайдара сегодня?*, „Российская газета”, 22.01.2004 г., № 3386, [w:] <http://www.rg.ru/2004/01/22/gaidar.html>, (28.11.2009).

³⁹ Т. Гайдар, *Голиков...*

⁴⁰ С. Маршак, *Памяти Гайдара*, [w:] *Жизнь и творчество А. П. Гайдара*, s. 6-7.

⁴¹ К. Паустовский, *Встречи с Гайдаром*, [w:] *Жизнь и творчество А. П. Гайдара*, s. 162.

⁴² W opinii środowiska cerkiewnego, książka o Timurze została napisana na podstawie wspomnień aresztowanych skautów. Gajdar miał jedynie zmienić ich realia, tak by odpowiadały rzeczywistości lat 30, kiedy rozgrywa się akcja utworu. Ruch skautowski prężnie rozwijał się w przedrewolucyjnej Rosji. Po zmianie systemu został zastąpiony przez komunistyczne organizacje dziecięce i młodzieżowe. Organizacje skautowskie uległy likwidacji, a wielu ich członków spotkał tragiczny los. Podkreśla się podobieństwo między tymi dwoma ruchami oraz różnice, dotyczące innego systemu aksjologicznego. W przypadku timurowców jest to wyraźnie podkreślany ateizm: „Пионер-

swoją kontynuację (*Командант снежной крепости*, 1940)⁴³. Tytułowy bohater utworu to rówieśnik pionierów, postać bliska i sympatyczna, ciesząca się szacunkiem i autorytetem wśród członków swojej drużyny. Chłopcy chcieliby walczyć na froncie, jednak Timur cierpliwie tłumaczy, że dowódcy mają nakaz przepędzania ich ze strefy działań wojennych. Młode pokolenie może jednak zmanifestować swoje oddanie armii w inny sposób. Wymyślona przez Timura gra nie jest tylko zabawą, sposobem na pożyteczne spędzanie czasu. Trwa wojna, więc gra nabiera nowego wymiaru – jest pomocą na tyłach frontu, pobudza do działania. Zamiarem Gajdara było pokazanie, że gra może stanowić doskonałe narzędzie wychowawcze, dzięki któremu dzieci mogą pomagać walczącej ojczyźnie, uczyć się szlachetności i szacunku dla pracy. Jak zauważył pisarz, przed nastaniem Związku Radzieckiego ulubioną grą dzieci była gra w rozbójników. Spowodowane było to chęcią zmanifestowania protestu i dążeniem do wolności. Inną rzeczywistość, w której żyją radzieckie dzieci, sprawiła, że dawne gry przestały być dla nich atrakcyjne⁴⁴. Drużyna Timura zdaje raporty o tym, co jest do zrobienia w domostwach, z których ktoś odszedł na front. Na drzwiach takich domów dzieci malowały czerwoną gwiazdę, mającą symbolizować, że dom ten znajduje się pod szczególną opieką. Gdy osoba przebywająca na wojnie ginęła, dorysowywano czarną obwódkę.

W powieści o Timurze Gajdar namawia do kolektywnej pomocy rodzinom, członkowie których walczą z wrogiem. Książka zdobyła ogromną popularność, do czego niewątpliwie przyczynił się sposób skonstruowania fabuły. To nie dzieci znajdują się pod opieką dorosłych, to dzieci opiekują się dorosłymi. Timurowcy ukrywają swoje działania przed dorosłymi, co prowadzi do wielu nieporozumień. Dzięki licznym elementom humorystycznym, bohaterowie są jeszcze bliżsi dzieciom. Kiedy front zbliżył się do Kijowa, Gajdar dowiedział się, że działa tam drużyna timurowska. Dzieci troszczyły się o rodziny żołnierzy, którzy poszli na front, pomagały w wyjazdach, dyżurowały w szpitalach. Kiedy pisarz o tym usłyszał, miał powiedzieć: „Ради таких минут стоило жить!”⁴⁵. Powstanie tego ruchu było przykładem silnego oddziaływania literatury na życie codzienne. W czasie wojny Gajdar wzywał dzieci do odpłacenia socjalistycznej ojczyźnie za całe dobro, jakie od niej otrzymały. Zachęcał do wytrwałej nauki, pomagania rodzinom żołnierzy, wzmacniania dyscypliny. W razie spotkania z wrogiem należało pokazać mu błędną drogę, oszukiwać go i śledzić:

тимуровец все свои силы отдает будущему: как может, он строит социалистическое общество. В его системе ценностей присутствуют почти все составляющие скаутинга, кроме веры в Бога и следования заповедям, – социальное служение, работа над собой, помощь нуждающимся”. Zob.: Иеромонах Димитрий (Першин), *Скауты: трагическая страница XX века*, [w:] <http://www.pra-vmir.ru/skauty/>, (28.01.2010).

⁴³ Gajdar napisał również scenariusz filmowy *Клятва Тимура*.

⁴⁴ Р. Фраерман, *Наш Гайдар*, [w:] *Жизнь и творчество А. П. Гайдара*, s. 94-95.

⁴⁵ Б. Камов, *Сто...*

„Родина о вас позаботилась, она вас учила, воспитывала, ласкала и часто даже баловала. Пришел час доказать и вам, что вы ее бережете и любите”⁴⁶.

W opinii Gajdara, jego zadaniem jako pisarza było przygotowywanie poprzez utwory nowych kadr dla armii, młodych ludzi walczących nie tylko na froncie, ale i na tyłach wroga:

„Пусть потом когда-нибудь люди подумают, что вот жили такие люди, которые из хитрости назывались детскими писателями. На самом же деле они готовили краснорозетную крепкую гвардию...”⁴⁷.

Gra bohaterów omówionej powieści stanowiła bodziec do powstania „ruchu timurowskiego”, który rozwijał się głównie w latach 40. i 50. Timurowiec to wzorowy pionier, bezinteresownie czyniący dobre uczynki z pobudek ważnych dla socjalistycznego społeczeństwa. Początkowo władza radziecka nieufnie odnosiła się do ruchu timurowskiego, widząc w nim konkurencję dla ruchu pionierów. Ostatecznie jednak, timurowcy stali się częścią radzieckiego systemu ideologicznego, zachowując jednocześnie duch wolontariatu. Tylko w RSFRR było ponad 2 miliony timurowców. Drużyny timurowskie działały także poza granicami ZSRR, w państwach bloku wschodniego. Do ich zadań należała pomoc w szpitalach, pomaganie rodzinom żołnierzy i oficerów Armii Czerwonej, domom dziecka i przedszkolom. Uczestniczyli także w zbieraniu plonów, a po wojnie pomagali inwalidom i weteranom, opiekowali się osobami starszymi, dbali o groby poległych żołnierzy⁴⁸.

Wielka Encyklopedia Radziecka podaje, że latach 60. XX w. timurowcy badali życie Gajdara, a ich praca poszukiwawcza przyczyniła się do otwarcia muzeów pisarza w Arzamasi i Lgowie – miastach, w których spędził dzieciństwo. Zebrane przez nich środki pomogły w uruchomieniu biblioteki-muzeum im. Gajdara w Kaniowie, gdzie został pochowany. O tym, że był to ruch pomyślany na wielką skalę, przekonują następujące dane: na początku lat 70. powołano Wszechzwiązkowy Sztab Timura (Всесоюзный штаб Тимуря), do zadań którego należało zarządzanie drużynami timurowskimi. Sztab posiadał swoje oddziały w republikach, obwodach, rejonach i miastach. Regularnie organizowano zloty timurowców. W 1973 roku w pionierskim obozie Artek na Krymie odbył się I Wszechzwiązkowy Zlot

⁴⁶ А. П. Гайдар 1904-1941..., s. 12. Pod koniec 1941 r. ukazał się zbiór *Писатели детям*, w którym A. Tołstoj, S. Marszak, A. Gajdar i wielu innych pisarzy wzywało młode pokolenie, by „było godne sławy ojców i starszych braci”. И. И. Розанов, *Творчество...*, s. 125.

⁴⁷ Cyt. za: Е. Путилова, *О творчестве...*, s. 3.

⁴⁸ Zob.: Гайдар Аркадий... Na temat timurowców zob.: И. А. Свирская, *Формирование коммунистических идеалов юных читателей в библиотеке средствами литературы*, Ленинград 1975, s. 69-86.

Timurowców, w którym uczestniczyło około 3,5 tysiąca delegatów⁴⁹. Ważnym narzędziem integracji timurowców były – podobnie jak w przypadku pionierów – piosenki. Jedną z nich – *Тимуровцы* w pełni wpisuje się w kanon piosenek dziecięcych: jest łatwa do zapamiętania i optymistyczna. Nie brak w niej elementów propagandowych: drogę do realizacji dobrych uczynków wskazuje dzieciom czerwona gwiazda. W piosence podkreślono, że ruch timurowców nie został wymyślony przez Gajdara; pisarz nadał mu tylko nazwę. Dobre uczynki uznano więc za rzecz naturalną w życiu najmłodszych obywateli Związku Radzieckiego.

„Мы просто девчонки, мы просто мальчишки,
И мудрый волшебник Гайдар
Не выдумал нас в своей солнечной книжке,
А только лишь доброе имя нам дал”⁵⁰.

Do timurowców należał Siergiej Mironow – lider partii Sprawiedliwa Rosja. Jak wspomina, lektura książki Gajdara wywarła na nim i jego kolegach z podwórka duże wrażenie, więc postanowili naśladować jej bohaterów. Drużyna Mironowa składała się z pięciu chłopców, którzy bardzo szybko zaczęli nazywać się timurowcami. Chodzili równym krokiem w parach, a idący na czele dowódca dawał znak do zmiany kroku lub wydawał komendę dotyczącą śpiewania nowej piosenki. Wzorem timurowców z utworu Gajdara, zbudowali sztab. Ich bezinteresowna pomoc obejmowała okopywanie ogródków. Entuzjazm do działań pod przykryciem nocy osłabł, gdy staruszka, dla której porąbali drewno, nie tylko nie dostrzegła ich pomocy, ale oskarżyła ich o kradzież słoika ogórków. Po tym wydarzeniu i karze, jaka ich spotkała ze strony rodziców, zrozumieli, że przygoda z timurowcami się zakończyła⁵¹.

W latach 70. ruch timurowski zaczął tracić na znaczeniu, był bardziej wymuszonym działaniem, egzekwowanym przez szkoły. Władimir Cwietow, były timurowiec, wspominał, że co dwa tygodnie zgodnie z grafikiem musiał wraz z kolegą odwiedzać staruszkę-rewolucjonistkę, opowiadać o swoich piątkach i słuchać opowiadań, co uważał za niełatwą próbę⁵². Powyższe wspomnienia przekonują, że ruch timurowski miał także ciemne strony: nie zawsze obejmował dobrowolne działania, a pomoc mogła być odczytywana dwuznacznie.

Zmiana systemu pociągnęła za sobą likwidację oddziałów pionierskich i drużyn timurowskich. Jednak w ostatnich latach zauważyć można tendencję do odradzania

⁴⁹ *Тимуrowsкое движение*, [w:] *Большая Советская Энциклопедия*, [w:] <http://bse.sci-lib.com/article110608.html>, (27.01.2010).

⁵⁰ К. Ибряев, *Тимуровцы*, [w:] <http://www.sovmusic.ru/text.php?fname=timurovt>, (28.01.2010).

⁵¹ С. Миронов, „Тимуровцы”, [w:] <http://sergey-mironov.livejournal.com/73371.html>, (28.01.2010).

⁵² В. Цветов, *Аркадий Гайдар, “Кто же такой, по-вашему, я?”*, „Первое сентября”, № 11/2004, [w:] <http://www.gaydar-arcadia.com/creative/>, (28.11.2009).

się tych ostatnich. Dziś drużyny timurowskie działają w wielu regionach Federacji Rosyjskiej, m.in.: w Buriatii, na Ałtaju (działa tam Agencja Pomocy Socjalnej [Агентство социальной помощи])⁵³, w obwodzie amurskim, w Jekaterynburgu. Mianem timurowców, podobnie jak przed laty, określa się młode osoby, które bezinteresownie pomagają innym. Podkreśla się przy tym wychowawcze oddziaływanie prowadzonych działań. W 2003 roku odrodzeniem ruchu zainteresowała się partia Jedna Rosja, realizując program wychowania patriotycznego młodzieży pod nazwą „Timurowcy”⁵⁴. Kilka lat temu o timurowcach było głośno także za sprawą artykułów o ich staraniach dotyczących obrony honoru Gajdara w sądzie. Oburzenie uczniów wywołał film *Аркадий Гайдар* oparty na książce Sołouchina, w którym ich bohatera przedstawiono jako mordercę i alkoholika z problemami psychicznymi⁵⁵. Młodzi apologetci Gajdara całkowicie odrzucają zawarte w niej tezy, deprecjonujące postać pisarza, podtrzymując oficjalną, radziecką wersję jego biografii.

Po upadku Związku Radzieckiego słowo „timurowcy” nabrało nowego znaczenia, zyskało ironiczny wydźwięk. Określa się nim np. młodych ludzi, którzy wykazując pewne podobieństwa do działań prawdziwych timurowców, popełniają przestępstwa⁵⁶. Słowo to używane jest także w kontekście humorystycznym – w anegdotach. Timurowcy są w nich przedstawiani w negatywnym świetle, jako osoby, które nieraz przemocą próbują uszczęśliwić starszki. Dobre uczynki często zupełnie nie pasują do realiów i sprawiają więcej problemów niż pożytku. Zwraca się uwagę na nieadekwatność form pomocy. Pomagając starszym osobom, unieszczęśliwiają innych i dopuszczają się wykroczeń:

„Одна старушка очень бедно жила. Тогда тимуровцы где-то достали продуктов и тайно, как они обычно это делают, завалили старушкину квартиру едой. Старушка сначала горячо молилась на неизвестных благодетелей. Но недолго.

⁵³ *На Алтае появились тимуровцы*, „Студенческая правда”, 21.02.2007, [w:] <http://spravda.ru/news/4200.html>, (27.01.2010). W Krasnodarze nowi timurowcy pomagają weteranom. Zob.: *В Краснодаре появились «тимуровцы»*, „Студенческая правда”, 8.05.2007, [w:] <http://spravda.ru/news/4455.html>, (27.01.2010). Mianem współczesnych timurowców określono studentów z Rostowa nad Donem, którzy realizowali program „Sto dobrych uczynków”, pomagając lokalnej społeczności na wielu płaszczyznach. Zob. szerzej: *Современные тимуровцы – ростовские студенты реализуют социально значимые проекты, в регионе начался телемартон „Сто добрых дел”*, [w:] <http://sknews.ru/regions/rostov/29168-sovremennye-timurovcy-rostovskie-studenty.html> (27.01.2010).

⁵⁴ „Тимуrowцы” едут в районы, [w:] <http://www.edinros.ru/text.shtml?3/1346>, [rubrid], (27.01.2010).

⁵⁵ Zob. szerzej: *Тимуrowцы намерены в суде отстоять честь и достоинство Аркадия Гайдара*, [w:] <http://www.newsru.com/cinema/26feb2006/im.html>, (24.01.2010).

⁵⁶ Rosyjskie i ukraińskie media podawały informacje o przypadkach aktywności nowych „timurowców”, którzy odprowadzali do domu starszkę i nietrzeźwych ludzi, okradając ich po drodze. Zob.: *В Тирасполе „тимуровцы” обокрали старушку* [w:] <http://www.kp.md/online/news/525896/>, (15.02.2010) i *Полтава. „Тимуrowцы” провожали домой, а потом грабили людей*, [w:] http://www.magnolia-tv.com/news/2010-01-20/foto_timurovcu/, (27.01.2010).

До тех пор, пока к ней не пришли хмурые милиционеры, расследующие дело об ограблении продуктового магазина...⁵⁷.

Zjawisko ruchu timurowskiego jest dyskutowane także na forach internetowych. Byli timurowcy dzielą się tam swoimi wspomnieniami z lat dziecięcych i często obalają mit o szczerości i bezinteresowności działań drużyn timurowskich. Pojawiają się głosy, że wizyty u starszych osób nie dawały zadowolenia, przeciwnie – żal było straconego czasu. Praca nie zawsze wykonywana była dokładnie: uczniowie znudzeni sadzeniem ziemniaków, wsypywali je do wykopanego dołu. Inni nie wykonywali wszystkich poleceń i okłamywali zastępowych. Niektórzy byli tak zaaferowani pomocą staruszce, której chcieli donieść torbę, że ta uznała ich za złodziei. Malowanie gwiazd na drzwiach również wykorzystywane było w ramach zabawy. Podkreśla się jednak także bezinteresowność pomocy timurowców, której często na próżno szukać u współczesnej młodzieży. Miło wspomina się także przyjazne chwile spędzane w gościnnych mieszkaniach:

„Помните,Тимуровские дружины. После школы собирались, шли к престарелым людям, мыли полы, выносили им мусор. Кому в магазин сгоняем за хлебушком и пряниками, кому ковёр приходилось выхлопывать. С кем даже в пашки успевали сыграть. Тоже интересно и весело было”⁵⁸.

Odradzający się ruch timurowski może w pewnym stopniu pomóc zorganizować dzieciom czas wolny, zaszczerpić w nich aktywność, chęć bezinteresownej pomocy, duch wolontariatu, troskę o środowisko lokalne. To także szansa na rozwój więzi międzyludzkich, umiejętności pracy w grupie i solidarności. Odradzanie się tego ruchu znamionuje zapotrzebowanie na pozaszkolne formy oddziaływania wychowawczego. Drużyny timurowskie mogą stanowić ważny czynnik socjalizacji młodego pokolenia. Należy jednak wziąć pod uwagę ideologiczne korzenie tego ruchu. Istnieje zagrożenie, że odradzające się drużyny timurowskie nie będą zupełnie wolne od zideologizowanych implikacji aksjologicznych, wynikających ze źródeł tego ruchu oraz wątpliwość – czy działalność oparta będzie jedynie na zasadach wolontariatu. Niejasny kierunek ewolucji odradzającego się ruchu wynika z faktu, że wyrasta on z tradycji komunistycznej, a restytucyjnymi inicjatywami kierują osoby wychowane w Związku Radzieckim, światopogląd których był formowany w duchu komunistycznym od lat dziecięcych. Należy więc liczyć się z możliwością powtórnej ideologizacji odradzającego się ruchu, zważywszy na fakt, że zainteresowanie jego formami i strukturami wyrażają partie polityczne.

⁵⁷ *Про тимуровцев*, [в:] <http://forum.telenet.ru/index.php?showtopic=175780&mode=threaded&pid=3630287>, (27.01.2010).

⁵⁸ *Тимуровцы!*, [в:] http://clubs.ya.ru/4611686018427388665/replies.xml?item_no=3732&ncrnd=7899, (27.01.2010).

Gajdar starał się stworzyć nowy komunistyczny system moralny, który miał być wpajany dzieciom od najmłodszych lat. Składały się na niego między innymi: miłość, oddanie i poświęcenie radzieckiej ojczyźnie, pielęgnowana nienawiść do wrogów, wiara w siłę kolektywu, bezinteresowna pomoc Armii Czerwonej. Podejmowane są ciągle próby, mające na celu podtrzymanie wiary w mit Gajdara – prawego i przykładowego obywatela radzieckiego. Mit Gajdara rozpatrywać należy jako stworzony w celu dodania blasku życiorysowi pisarza. Jego nienaganna postawa jako pisarza i obywatela może zostać zaliczona do szerokiego zbioru rosyjskich mitów⁵⁹, wykreowanych dla potrzeb propagandowych. Nowe opracowania na temat Gajdara zaprzeczają w wielu punktach tym wyobrażeniom. Po latach obowiązywania reżimu komunistycznego wyobrażenia zbiorowa uwalnia się także spod władzy mitu wychwalającego ruch timurowski. Jurij Drużnikow zauważył, że choć mity obecne są również w innych państwach, to nie są tak arbitralne, jak mity rosyjskie. Specyfiką tych ostatnich jest ich nietykalność. „Rosja nie stanie się krajem cywilizowanym, póki się nie wyzbędzie mitologicznego sposobu myślenia”⁶⁰ – stwierdza Drużnikow. Obserwując próby obrony wizerunku Gajdara i niechęć do przewartościowania dotychczasowej recepcji jego postawy, można założyć, że Rosję czeka jeszcze długa droga do pozbycia się utopijnych wyobrażeń dotyczących radzieckiej przeszłości.

---

⁵⁹ Zob. szerzej: J. Drużnikow, *Rosyjskie mity. Od Puszkina do Pawlika Morozowa*, przeł. F. Ociepka, M. Putrament, Warszawa 1998.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 17.

SUMMARY

Arkady Gaidar and his „timurovtsy”. The beginning of the legend and modern attempts at its demythologization

The aim of this article is to confront an official image of Arkady Gaidar and new studies on him and to find out what the real social perception of Timur movement was. Gaidar was a famous Soviet writer, whose stories were very popular among Soviet children. He lost part of his childhood because of joining the Bolsheviks and participation in the Civil War that had a significant influence on his life and works. Gaidar found his vocation in writing children's literature, giving children history lessons, telling them about young heroes – their peers – and the romanticism of the revolutionary struggle. Many Gaidar's works focus on motive of war (the Civil War and the Great Patriotic War). He encouraged supporting of the Red Army and the selfless helping soldiers' families (*Timur and His Squad*). An altruistic pioneer game invented by Timur gave birth to the mass "Timur movement" all over the Soviet Union and in the Eastern Bloc. Children did good deeds: helped elderly people, prepared firewood, worked in gardens. After perestroika Gaidar's works were read anew, their problems – criticized. New studies on his life portray him as murderer during the Civil War. Writer's real life was different from a propagandist ideal: Gaidar had alcohol and mental health problems. Former "timurovtsy" confessed that Timur movement was often not voluntary and did not give satisfaction. Official Gaidar's image and altruistic Timur movement belong to a group of Soviet myths.